

УДК 316.6.159.9

DOI <https://doi.org/10.26661/2310-4368/2023-1-8>

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ЕКОНОМІЧНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ ОСОБИСТОСТІ

Зубіашвілі І. К.

*кандидат психологічних наук,
старший науковий співробітник,
старший науковий співробітник лабораторії організаційної
та соціальної психології*

*Інститут психології імені Г. С. Костюка
Національної академії педагогічних наук України
вул. Паньківська, 2, Київ, Україна
orcid.org/0000-0003-3642-8159
mrs_ira@i.ua*

Мельничук Т. І.

*кандидат психологічних наук,
старший дослідник,
провідний науковий співробітник лабораторії організаційної
та соціальної психології*

*Інститут психології імені Г. С. Костюка
Національної академії педагогічних наук України
вул. Паньківська, 2, Київ, Україна
orcid.org/0000-0002-5205-9958
mti_kiev@ukr.net*

Ключові слова: ідентичність,
самодетермінація, економічна
соціалізація, діяльність,
структурні компоненти.

У статті аналізуються результати теоретичного дослідження психологічних особливостей економічного самовизначення особистості на різних етапах життя. Більшість авторів розглядають економічне самовизначення як усвідомлення особистістю своїх можливостей, здібностей, потреб, бажань, інтересів стосовно стійких характерологічних цілей, співвіднесення їх з вимогами, які висуває соціальна ситуація, на основі чого здійснюється постановка цілей. Поняття «економічне самовизначення» як вид самовизначення пов'язане з такою категорією, як «економічна соціалізація». Багато психологів підкреслюють активну роль самого суб'єкта економічної діяльності. Проведене дослідження дало змогу визначити, що економічне самовизначення особистості має процесуальну та результативну характеристику, що розуміється як результат засвоєння та прояв смислових особистісних утворень і простежується у зміні та розвитку особистості й може мати форму самостійної економічної активності особистості. Юнацький вік є найбільш сензитивним періодом для процесу становлення економічного самовизначення. Проведений аналіз теоретичних досліджень самовизначення та ідентичності дозволив зробити висновок про їх фундаментальну близькість. Структурні компоненти самовизначення фактично повторюють компоненти ідентичності. Уточнено зміст понять «економічне самовизначення» та «професійне самовизначення». Підкреслюється специфічність економічного самовизначення особистості та його нетотожність змісту професійного самовизначення, незважаючи на спільність їх фундаментальних особистісних детермінант (базових

ставлень до світу, до себе, інших людей, життєвих смислів). Разом з цим підтверджується взаємозв'язок та взаємоопосередкованість процесів економічного та професійного самовизначення. Виявлено, що сутність економічного самовизначення особистості проявляється в його структурі, що представлена такими компонентами: когнітивним, ідентифікаційним, діяльнісним, які перебувають у тісному взаємозв'язку та виступають як інтегративне утворення.

PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF ECONOMIC SELF-DETERMINATION OF PERSON

Zubiashvili I. K.

*Ph.D. in Psychology, Senior Researcher,
Senior Researcher of the Laboratory of Organizational and Social Psychology
G. S. Kostiuk Institute of Psychology
of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine
Pankivska str., 2, Kyiv, Ukraine
orcid.org/0000-0003-3642-8159
mrs_ira@i.ua*

Melnychuk T. I.

*Ph.D. in Psychology, Senior Researcher,
Leading Researcher of the Laboratory of Organizational and Social Psychology
G. S. Kostiuk Institute of Psychology
of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine
Pankivska str., 2, Kyiv, Ukraine
orcid.org/0000-0002-5205-9958
mti_kiev@ukr.net*

Key words: *identity, self-determination, economic socialization, activity, structural components.*

The article analyzes the results of a theoretical research of the psychological features of economic self-determination of a person at different stages of life. Most authors consider economic self-determination as a person's awareness of its capabilities, abilities, needs, desires, interests relative to stable characterological goals, their correlation with the requirements presented by the social situation, on the basis of which goal setting is carried out. The concept of "economic self-determination" as a type of self-determination is related to such a category as "economic socialization". Many psychologists emphasize the active role of the subject of economic activity. The conducted research made it possible to determine that the economic self-determination of a person has a procedural and effective characteristic, which is understood as the result of assimilation and manifestation of meaningful personal formations and can be traced in the change and development of the person and can take the form of independent economic activity of the person. Adolescence is the most sensitive period for the process of economic self-determination. The analysis of theoretical studies of self-determination and identity made it possible to draw a conclusion about their fundamental closeness. The structural components of self-determination actually repeat the components of identity. The meaning of the concepts "economic self-determination" and "professional self-determination" has been clarified. The specificity of the person's economic self-determination and its non-identity with the content of professional self-determination, despite the commonality

of their fundamental personal determinants (basic attitudes to the world, to oneself, other people, life meanings) are emphasized. At the same time, the interconnection and intermediation of the processes of economic and professional self-determination is confirmed. It was revealed that the essence of economic self-determination of a person is manifested in its structure, which is represented by the following components: cognitive, identification, and activity, which are closely interconnected and act as an integrative entity.

Постановка проблеми. Перетворення, що відбуваються у сучасному економічному світі, воєнний стан у нашій країні ставлять практично кожну людину перед вибором економічної діяльності, пошуку та досягнення оптимальної позиції у системі економічних відносин, виводять на перший план проблему її економічного самовизначення на різних життєвих етапах у процесі економічної соціалізації особистості. Саме якість економічного самовизначення визначає міру економічної активності людей не лише в галузі стратегій споживання, але і у соціальній практиці організації життя загалом.

Стреси, психологічні проблеми чинять усе більший вплив на психіку людини, стратегії її поведінки та визначення свого місця у світі. У зв'язку з цим процес економічного самовизначення суб'єкта також ускладнюється. Водночас прояв економічної активності, усвідомлене використання тих чи інших стратегій економічного самовизначення збільшує задоволеність своїм місцем життя, зрештою підвищуючи якість життя загалом. Отже, дослідження економічного самовизначення особистості, соціальних груп мають високу практичну актуальність, що пливає на гармонізацію сучасного українського суспільства.

У науковій літературі проблема економічного самовизначення особистості досить широко представлена теоретичними та емпіричними дослідженнями (Н. Дембицької [1], Х. Дітмар [2], І. Зубіашвілі [3], О. Лавренко [4] Т. Мельничук [5], О. Никоненко [6], А. Массанова [7], А. Фернама [8] та ін.).

У роботі зазначених авторів висвітлені проблеми вивчення поняття «самовизначення» в психологічній науці та закономірності економічного самовизначення особистості. Обґрунтовується актуальність і перспективність вивчення самовизначення суб'єкта в процесі соціально-психологічних досліджень. Зроблено спробу проаналізувати та врахувати досвід дослідження феномену самовизначення загалом та окремих його видів зокрема (особистісного, професійного, економічного).

Майже всі автори розглядають економічне самовизначення як пошук оптимальної для особистості позиції у системі економічних відносин і способах існування в економічному просторі життя (згідно зі значущими для неї принципами

і смислами, цінностями і цілями, ідеалами і домаганнями).

Мета статті – представити результати теоретичного дослідження психологічних особливостей економічного самовизначення особистості в умовах сучасного суспільства.

Результати дослідження. Усе більш наполегливе звернення дослідників до феномену економічного самовизначення пояснюється необхідністю глибше проникнути у сутність процесу формування особистості. Одним із перспективних підходів до розуміння економічного самовизначення особистості є підхід, який розроблявся в контексті теорії психологічних систем. Згідно з цією теорією, здатність особистості до економічного самовизначення пов'язана з можливістю самостійно змінювати, формувати свій образ життя.

Найбільш сензитивним періодом для процесу становлення економічного самовизначення є юнацький вік, який характеризується активним пошуком особистістю власної ідентичності, визначенням особистістю власної позиції у соціальному та економічному житті, суспільстві. Елементами ідентичності є ціннісні орієнтири, ідеали, переконання, які молоді люди вибирають на етапі кризи ідентичності з різних альтернативних варіантів. Вони є основою для визначення особистістю власної позиції у соціальному та економічному житті, суспільстві, культурі [9].

Теоретичний аналіз наукової літератури дав змогу визначити, що економічне самовизначення для молоді є одним із найважливіших завдань на відповідному життєвому етапі та є центральним механізмом становлення особистісної зрілості, що полягає в усвідомленому виборі людиною свого місця у системі економічних відносин суспільства.

Більшість дослідників юності основним її новоутворенням вважають самовизначення, хоча, на наш погляд, можна говорити лише про готовність до особистісного та економічного самовизначення, бо не можна стверджувати, що в юності завершується процес особистісного розвитку, а економічне самовизначення триває протягом усього життєвого шляху. Для повноцінного входження у світ дорослих з його правилами та законами потрібна саме готовність до особистісного та економічного самовизначення.

Економічне самовизначення особистості має процесуальну та результативну характеристику, що розуміється як результат засвоєння та прояв смислових особистісних утворень і простежується у зміні та розвитку особистості й може мати форму самостійної економічної активності особистості, спрямовану на формування та використання смисложиттєвих орієнтацій.

Вперше поняття «самовизначення» виникло у філософії. Пройшовши шлях розуміння самовизначення через божественну сутність (Арістотель [10], Г. Гегель [11]), дослідники приходять до екзистенційного розуміння феномену. Так, у роботах Ж.-П. Сартра [12], К. Ясперса [13] самовизначення починається, коли людина йде від детермінованої зовнішніми чинниками поведінки до внутрішнього усвідомлення себе і свого життя.

Зарубіжні психологи також присвячують свої дослідження формуванню готовності до самовизначення, замінюючи цей термін на «психосоціальну ідентичність» (Е. Еріксон [14]). У працях автора самовизначення розуміється як процес вільного вибору людиною цінностей і цілей власної життєдіяльності та засобів їх реалізації. Дослідник бачить головний смисл самовизначення у самореалізації.

Схожі погляди на феномен самовизначення можна зустріти у роботах інших зарубіжних дослідників. Так, В. Франкл [15] розуміє самовизначення людини як рівень досягнення особистісної свободи, відповідальності та самостійності людини. Дж. Келлі [16] говорить про зрілу структуру конструктів, яка дозволить людині передбачати події життя, брати на себе відповідальність за те, що відбувається.

Е. Берн [17] вважає самовизначеною ту особистість, яка може змінювати готові сценарії, бути пластичною, відкритою світу.

У сучасній теорії особистості Е. Десі і Р. Райана [18, с. 231] докладно описується поняття «самодетермінація», яке перекладається буквально як «самовизначення». Самодетермінація, на думку авторів, – це відчуття та реалізація усвідомленого вибору людиною способу поведінки та стилю життя незалежно від сили впливу зовнішніх сил та неусвідомлених внутрішньоособистісних процесів.

Розвиток самодетермінації як процесу має свої стадії. Так, у дитинстві надання можливостей самостійного дослідження навколишнього світу формує готовність до самодетермінації. Юнацький вік стає першим періодом усвідомлення своїх внутрішніх мотивів, періодом проб перевірки сили волі та проявом самостійності. Благополучним варіантом проживання юності стає формування того рівня самодетермінації, який дозволить не просто вступити в дорослість, а стати активною, незалежною, залученою до життя людиною.

Особливий інтерес являє сучасна теорія дорослішання – Позитивний розвиток молоді (Positive Youth Development – PYD). Грунтуючись на ідеях теорії екологічних систем (У. Бронфенбреннера), дослідники PYD уникають традиційного розуміння підліткового та юнацького віку. Визнаючи високий рівень впливу сім'ї та близького оточення переважно у дитинстві, вони вважають юність віком, коли потрібно продовжувати розвиток, спираючись на позитивні досягнення попереднього періоду, а не витратити психолого-педагогічні сили на корекцію дефектів розвитку. Основою позитивного розвитку стають нові, «здорові» взаємини з людьми, що оточують, та світом загалом, а можливість змінювати ці взаємини, створювати власні сприятиме формуванню певного рівня самовизначення у юнацькому віці [19, с. 35].

У сучасній психології вивчають різні аспекти самовизначення: соціальний, професійний, особистісний, економічний. Зокрема, визначено, що економічне самовизначення має прояви в різних формах економічної активності людини: діяльності та поведінки, спілкуванні та взаємодії, а також у різноманітних феноменах економічної свідомості – усвідомлених потребах та інтересах, цілях та мотивах, економічних уявленнях, оцінках, економічних настановах, ставленні до економічних об'єктів тощо [9, с. 5].

Отже, як показав аналіз наукової літератури, більшість авторів розглядають економічне самовизначення як усвідомлення особистістю своїх можливостей, здібностей, потреб, бажань, інтересів відносно стійких характерологічних цілей, співвіднесення їх з вимогами, які висуває соціальна ситуація, на основі чого здійснюється постановка цілей. Багато психологів підкреслюють активну роль самого суб'єкта діяльності.

У контексті нашого дослідження потрібно уточнити зміст понять «економічне самовизначення» та «професійне самовизначення». Узагальнення наукових досліджень дає змогу говорити про те, що змістом професійного самовизначення особистості є пошук свого місця, способу функціонування у світі професій [3]. Отримані дані свідчать про специфічність економічного самовизначення особистості та про його нетотожність змісту професійного самовизначення, незважаючи на спільність їх фундаментальних особистісних детермінант (базових ставлень до світу, до себе, інших людей, життєвих смислів).

Отже, якщо змістом професійного самовизначення є пошук свого місця, способу функціонування та смислів у світі професій, то економічне самовизначення – це пошук оптимальної для особистості позиції у системі економічних відносин і способу існування в економічному житті. Разом з цим підтверджується взаємозв'язок та взаємо-

опосередкованість процесів економічного та професійного самовизначення.

Поняття «економічне самовизначення» як вид самовизначення пов'язане з такою категорією, як «економічна соціалізація». В рамках суб'єктно-діяльнісного підходу економічне самовизначення розуміється як специфічна активність суб'єкта в процесі орієнтування в економічній дійсності, постановці специфічних задач, плануванні економічних складників життєдіяльності [9].

За такого ракурсу потрібно розкрити психологічні закономірності розвитку молоді людини як динамічного суб'єкта економічної дійсності, здатного до все більш усвідомленої постановки стратегічних та навчально-професійних задач у їх зв'язку із завданнями особистісного розвитку. Вагому роль грає оцінка особистістю своєї позиції у соціумі, соціального та економічного статусу.

Економічне самовизначення є однією із суттєвих інтегральних якостей, яку молоді люди отримують у процесі економічної соціалізації. Економічне самовизначення молоді може розглядатися, з одного боку, як поетапний процес її включення у всі сфери суспільного життя, з іншого – як процес усвідомлення молодими людьми своєї приналежності до певних соціально-економічних груп із закріпленими в них соціально-економічними статусами та ролями, тобто формування стійкої економічної ідентичності [3; 9].

Також слід відзначити, що нами економічне самовизначення студентської молоді розглядається як самовизначення особистості в економічному середовищі і його метою є таке: досягнення суб'єктом оптимальної позиції у системі економічних відносин (трудових, обмінних, майнових, розподільних і ін.); ставлення до соціально-економічних умов і їх динаміки; вироблення позиції щодо власних уявлень про сенс і цілі життя, життєві принципи, ціннісні ідеали; окреслення власних прав (границь, меж); самоаналіз власних очікувань і потенційні можливості до їх забезпечення [5].

Отже, з одного боку, економічне самовизначення є процесом, динамічним явищем, діяльним актом або системою актів. Але водночас воно проявляється як стабільний, статичний стан особистості, пов'язаний з усвідомленням суб'єктом власної позиції у сучасному економічному просторі, з отриманням нею стійкої системи ціннісних орієнтацій і ставлень. У зв'язку з цим економічне самовизначення є особистісним утворенням людини як системи, що саморозвивається, та забезпечує її вихід із стану хаосу та нестійкості. Тому, на нашу думку, економічне самовизначення розглядається як довгий безперервний процес, результатом якого є утворення певної особистісної якості.

На основі досліджень Е. Еріксона [14] можна стверджувати, що економічне самовизначення являє собою процес і результат отримання особистістю економічної ідентичності. Розуміння економічного самовизначення особистості як пошуку економічної ідентичності передбачає виокремлення в ньому процесуальної та змістової складників. Процесуальна сторона включає у себе систему засобів, за допомогою яких людина оцінює, вибирає, ідентифікує цінності та ідеали, які в майбутньому складуть ядро її ідентичності. Так, юнак, здійснюючи вибір з величезного числа потенційних елементів ідентичності, оцінює обмеження та переваги кожного з них, зупиняється на найбільш значущих для нього.

Змістова сторона відображає специфіку цінностей, переконань, ідеалів, які особистість вибирає. Кожен елемент ідентичності (цінність, ідеал) стосується будь-якої сфери людського життя: політичної, професійної, культурної, економічної тощо [9].

Ці положення дозволили нам представити економічне самовизначення, з одного боку, як процесу усвідомлення особистістю власної економічної ідентичності завдяки осмисленню, розумінню та прийняттю економічних цінностей, з іншого боку, як результату – особистісної якості, що забезпечує готовність суб'єкта до активного проєктування та прогнозування власної життєдіяльності у сучасному соціально-економічному просторі.

Проведений аналіз теоретичних досліджень самовизначення та ідентичності дозволяє зробити висновок про їх фундаментальну близькість. Структурні компоненти самовизначення фактично повторюють компоненти ідентичності.

Як показав аналіз наукової літератури, юнацький вік, на думку більшості психологів, є періодом гострої кризи ідентичності (Дж. Марсія [20], Е. Еріксон [14]). Самовизначення особистості виступає в цьому контексті як пошук особистістю власної ідентичності. На основі вищевказаного ми зробили припущення, що, вивчаючи особливості економічної ідентичності осіб юнацького віку, ми маємо змогу описати становлення їх економічного самовизначення та його типи [9].

Виходячи з особливостей становлення економічного самовизначення, психолого-вікових характеристик юнацького віку, специфіки соціально-економічного знання, ми припускаємо, що економічне самовизначення юнаків виконує такі функції: інформативно-оціночну, рефлексивно-сміслову, регулятивно-прогностичну. Охарактеризуємо прояв цих функцій.

Інформативно-оціночна функція включає у себе фіксацію інформації про економічні цінності та усвідомлення їх значущості; рефлексивно-смістова функція полягає в осмисленні та

розумінні суб'єктом культурних цінностей і усвідомленням ним власної економічної ідентичності; регулятивно-прогностична функція відображає регуляцію суб'єктом власної поведінки на основі усвідомлення власної економічної ідентичності та прийнятті економічних норм. Прогностичний складник цієї функції здійснює реалізацію цілеспрямованої активності особистості, яка навчається в процесі життєдіяльності.

Виокремлення функцій економічного самовизначення молоді людини потрібно розглядати як перший ступінь у дослідженні цього особистісного утворення. Водночас сутність економічного самовизначення особистості проявляється в його структурі, яка представлена такими компонентами: когнітивним, ідентифікаційним, діяльним [3].

Когнітивний компонент передбачає фіксацію інформації про економічні цінності та усвідомлення їх значущості особистістю. Система знань про економічні цінності представлена трьома рівнями: уявлення, поняття, ідеї.

Ідентифікаційний компонент економічного самовизначення передбачає усвідомлення особистістю власної економічної ідентичності на основі «відкриття» особистісного смислу економічних цінностей. Ідентифікація грає суттєву роль у розвитку смислової сфери особистості. Вона предстаеть як ідеальне перевтілення в іншого та уподібнення себе цьому іншому, де особистісне-нейтральне набуває для суб'єкта певного особистісного смислу. На основі переживання тотожності з іншою людиною особистість починає переживати її особистісні смисли як власні, наслідувати її дії. Ми припускаємо, що в процесі економічного самовизначення об'єктом ідентифікації виступає економічний ідеал як образ особистості, яка втілює у собі позитивні риси та якості, що історично склалися на основі економічних та моральних цінностей, і зберігаються та транслюються нащадкам як еталон соціальної діяльності. На основі переживання тотожності зі значимим економічним ідеалом відбувається «відкриття» молодими людьми особистісного смислу економічних цінностей, включення їх у свій внутрішній світ. Привласнена таким чином система цінностей становить ядро економічної ідентичності та дозволяє особистості знайти стійке уявлення про себе у соціально-економічному просторі. Ідентифікаційний компонент економічного самовизначення особистості виконує рефлексивно-смилову функцію.

Діяльній компонент економічного самовизначення молодих людей передбачає проектування та регуляцію особистістю економічної діяльності, поведінки, життя на основі усвідомлення своєї економічної ідентичності та прийняття економічного ідеалу як норми [9].

Виокремлені компоненти економічного самовизначення перебувають у тісному взаємозв'язку та виступають як інтегративне утворення, в якому, з одного боку, всі складники є єдиним цілим, а з іншого боку, кожен є досить автономним.

Змістове наповнення когнітивного, ідентифікаційного, діяльностей компонентів дозволило визначити економічне самовизначення особистості як інтегративне особистісне утворення, що характеризується усвідомленням суб'єктом економічної ідентичності і проявляється в проектуванні своєї економічної діяльності на основі прийняття економічного ідеалу як норми.

Особливості певного компонентного складу економічного самовизначення особистості дозволяють виокремити критерії та показники: повноту та системність знань про економічні цінності, характер оціночного ставлення, міру усвідомленості суб'єктом особистісної та соціальної значущості економічних цінностей та власної економічної ідентичності, міру сформованості ціннісно-комунікативних умінь і повноту реалізації діяльностей аспектів економічного самовизначення.

На основі виокремлених критеріїв ми зможемо визначити рівні економічного самовизначення: низький, середній, високий.

Визначені рівні можуть бути зразками у разі порівняння з конкретними людьми та віднесення їх до того чи іншого рівня прояву економічного самовизначення. Крім того, вони є критеріями результативності як загалом процесу формування економічного самовизначення, так і кожного окремого етапу.

Висновки і перспективи розробок у цьому напрямі. Визначено, що економічне самовизначення можна розглядати, з одного боку, як процес усвідомлення особистістю власної економічної ідентичності завдяки осмисленню, розумінню та прийняттю економічних цінностей, а з іншого боку, як результату – особистісної якості, що забезпечує готовність суб'єкта до активного проектування та прогнозування власної життєдіяльності у сучасному соціально-економічному просторі.

Формування економічного самовизначення особистості відбувається як поетапний процес на основі механізму формування ціннісних ставлень та орієнтацій особистості.

Виокремлені компоненти економічного самовизначення (когнітивний, ідентифікаційний, діяльностей) перебувають у тісному взаємозв'язку та виступають як інтегративне утворення, в якому, з одного боку, всі складники є єдиним цілим, а з іншого боку, кожен є досить автономним.

Теоретичний аналіз критеріїв, ідей системного та ціннісно-комунікативного підходів дає змогу визначити рівні економічного самовизначення особистості: низький, середній, високий.

Перспективою подальших розробок є проведення емпіричного дослідження, спрямованого на вивчення компонентів економічного самовизначення учнівської молоді для визначення механізмів їх економічної соціалізації в період системних змін.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дембицька Н. М. Психологія економічної соціалізації школярів : монографія. Київ : Видавець Позднішев, 2020. 385 с.
2. Dittmar Helga. Gender identity-related meanings of personal possessions. *British Journal of Social Psychology*, 2009, 28. P. 159–171.
3. Зубіашвілі І. К. Економічне самовизначення молоді як проблема психологічної науки. Зб. наукових праць VIII Міжн. наук.-практ. конф. «Актуальні проблеми в системі освіти: заклад загальної середньої освіти – доуніверситетська підготовка – заклад вищої освіти». № 2, НАУ. 2022. С. 440–451. URL: <https://jrn1.nau.edu.ua/index.php/APSE>
4. Лавренко О. В. Економіко-моральне самовизначення студентської молоді на етапі професіоналізації. Соціально-психологічні аспекти професійної діяльності фахівця соціокультурної сфери : монографія / Л. Є. Просандєєва. В. О. Моляко, О. В. Костюченко, О. П. Сергєєнкова, О. О. Олійник, М. М. Бриль та ін. Київ : КНУКІМ, 2020. С. 130–150.
5. Мельничук Т. І. Соціально-психологічні чинники та рівні сформованості економічного самовизначення студентської молоді. *Психологічний часопис* : збірник наукових праць / за ред. С.Д. Максименка. Т. 6. № 10. Київ : Інституту психології імені Г.С. Костюка Національної академії педагогічних наук України, 2020. С. 48–56. URL: <https://apsijournal.com/index.php/psyjournal/article/view/1092>.
6. Никоненко О.В. Типи монетарної соціалізації студентської молоді. Актуальні наукові дослідження в сучасному світі : збірник наукових праць / За ред. В.П. Коцур. Переяслав-Хмельницький, 2018. Вип. 2(34), ч. 5. С. 99–104.
7. Массанов А. В. Психологическая готовность школьников к профессиональному самоопределению. Юж. науч. центр Акад. пед. наук Украины, 2004. Одесса : ПНЦ АПН Украины. 99 с.
8. Furnham A. and Argyle M. *The Psychology of Money*. London : Routledge, 2008. 236 p.
9. Соціально-психологічні закономірності економічного самовизначення молоді в умовах суспільних змін : монографія. / Н. М. Дембицька, І. К. Зубіашвілі, О. В. Лавренко, Т. І. Мельничук ; за ред. Н. М. Дембицької, О.В. Лавренко. Київ, 2021. 268 с.
10. Аристотель. *Метафізика*. Філософія: хрестоматія для аспірантів : навчальний посібник, 2018. Мелітополь. С. 187–189.
11. Гегель Г. В. Ф. *Вчення про сутність*. Філософія: хрестоматія для аспірантів : навчальний посібник, 2018. Мелітополь. С. 195–202.
12. Sartre Jean-Paul. *The Transcendence of the Ego. A Sketch for a Phenomenological Description*, 2004. England : Routledge.
13. Jaspers K. *Reason and Existenz*. / translated by William Earle. New York : Noonday Pres.
14. Erikson E. *Identität und Lebenszyklus. Drei Aufsätze*; Frankfurt a. M., 1966, 2. Aufl. 1973.
15. Frankl V.E. *Man's search for ultimate meaning*. London, United Kingdom : Ebury Publishing, 2011. 234 p.
16. Kelly G. *The psychology of personal constructs*. Vol. I, II. Norton, New York, 2011. Routledge, London, New York.
17. Berne E. *Games People Play: The Psychology of Human Relationships*, 2019. London : Sage Publications
18. Deci E. L., Ryan R. M. The “what” and “why” of goal pursuits: Human needs and the self-determination of behavior. *Psychological Inquiry*, 2000. No. 11. P. 227–268.
19. Lerner R. M., Lerner J. V., Almerigi J. B., Theokas. Positive Youth Development, Participation in Community Youth Development Programs, and Community Contributions of Fifth-Grade Adolescents: Findings from the First Wave of the 4-H Study of Positive Youth Development. *Journal of Early Adolescence*, 2019. С. 17–71.
20. Marcia J.E. Development and validation of ego-identity status. *J. of Personality*, 2019. P. 551–558.

REFERENCES

1. Dembytska, N.M. (2020). *Psykhohohiia ekonomichnoi sotsializatsii shkoliariv: monohrafiia*. Kyiv : Vydavets Pozdnyshhev [in Ukrainian].
2. Dittmar, Helga. (2009). Gender identity-related meanings of personal possessions. *British Journal of Social Psychology*. 28. P. 159–171.
3. Zubiashvili, I.K. (2022). Ekonomichne samovyznachennia molodi yak problema psykholohichnoi nauky. *Zb. naukovykh prats VIII Mizhn. nauk.-prakt. konf. «Aktualni problemy v systemi osvity: zaklad zahalnoi*

- sередnoi osvity – douniversytetska pidhotovka – zaklad vyshchoi osvity». № 2, 2022 r, NAU). S. 440–451. Retrieved from: <https://jrnl.nau.edu.ua/index.php/APSE> [in Ukrainian].*
4. Lavrenko, O. V. (2020). Ekonomiko-moralne samovyznachennia studentskoi molodi na etapi profesionalizatsii. Sotsialno-psykholohichni aspekty profesiinoi diialnosti fakhivtsia sotsiokulturnoi sfery: monohrafiia. / L. Ye. Prosandieieva, V. O. Moliako, O. V. Kostiuhenko, O. P. Serheienkova, O. O. Oliinyk, M. M. Bryl ta in. Kyiv : KNUKIM. [in Ukrainian].
 5. Melnychuk, T. I. (2020). Sotsialno-psykholohichni chynnyky ta rivni sformovanosti ekonomichnoho samovyznachennia studentskoi molodi. *Psykhologichnyi chasopys* : zb. nauk. prats / za red. S. D. Maksymenka. T. 6. № 10. Kyiv : Instytut psykholohii imeni H. S. Kostiuka Natsionalnoi akademii pedahohichnykh nauk Ukrainy. S. 48–56. Retrieved from: <https://apsijournal.com/index.php/psyjournal/article/view/1092> [in Ukrainian].
 6. Nykonenko, O. V. (2018). Typy monetarnoi sotsializatsii studentskoi molodi. *Aktualni naukovy doslidzhennia v suchasnomu sviti* : Zb. nauk. prats / Za red. V. P. Kotsur. Pereiaslav-Khmelnyskyi. Vyp. 2(34), Ch. 5. s. 99–104 [in Ukrainian].
 7. Massanov, A.V. (2004). Psykholohyeheskaia hotovnost shkolnykov k professyonalnomu samoopredeleniyu. Yuzh. nauch. tsentr Akad. ped. nauk Ukraynyi, Odessa : PNTs APN Ukraynyi. 99 s. [in Ukrainian].
 8. Furnham, A. and Argyle, M. (2008). *The Psychology of Money*. London : Routledge. 236 p.
 9. Sotsialno-psykholohichni zakonmirnosti ekonomichnoho samovyznachennia molodi v umovakh suspilnykh zmin : monohrafiia. (2021). / N. M. Dembytska, I. K. Zubiashvili, O. V. Lavrenko, T. I. Melnychuk ; za red. N. M. Dembytskoi, O. V. Lavrenko. Kyiv, 268 s. [in Ukrainian].
 10. Arystotel. (2018). *Metafyzika*. Filosofiia: Khrestomatiia dlia aspirantiv : Navchalnyi posibnyk, Melytopol [in Ukrainian].
 11. Hehel, H. V. F. (2018). *Vchennia pro sutnist*. Filosofiia: Khrestomatiia dlia aspirantiv : Navchalnyi posibnyk. Melytopol [in Ukrainian].
 12. Sartre, Jean-Paul (2004). *The Transcendence of the Ego. A Sketch for a Phenomenological Description*. England: Routledge.
 13. Jaspers, Karl (1955). *Reason and Existenz*. / translated by William Earle. New York : Noonday Pres.
 14. Erikson, E. (1966). *Identität und Lebenszyklus. Drei Aufsätze* ; Frankfurt a. M. 2. Aufl. 1973.
 15. Frankl, V. E. (2011). *Man’s search for ultimate meaning*. London, United Kingdom : Ebury Publishing.
 16. Kelly, G. (2011). *The psychology of personal constructs*. Vol. I, II. Norton, New York. Routledge, London, New York.
 17. Berne, E. (2019). *Games People Play: The Psychology of Human Relationships*. London: Sage Publications.
 18. Deci, E. L., Ryan, R. M. (2000). The “what” and “why” of goal pursuits: Human needs and the self-determination of behavior. *Psychological Inquiry*. № 11.
 19. Lerner, R. M., Lerner, J. V., Almerigi, J. B., Theokas (2019). Positive Youth Development, Participation in Community Youth Development Programs, and Community Contributions of Fifth-Grade Adolescents: Findings from the First Wave of the 4-H Study of Positive Youth Development. *Journal of Early Adolescence*.
 20. Marcia, J.E. (2019). Development and validation of ego-identity status. *J. of Personality*. P. 551–558.